

välskrivna artiklar som ger en aktuell inblick i det växande miljöhistoriska forskningsfältet.

Mikael Eivergård, Frösön

Ingemar Carlsson: *På lögnens väg. Historiska bedrägerier och dokumentförfalskningar*. Historiska Media, Lund 1999. 416 s., ill. ISBN 91-88930-02-5.

Ingemar Carlsson har åstadkommit något av ett mastodontverk om historiska bedrägerier. Ett otal refereras och kommenteras men boken innehåller också upplysningar om t.ex. metodiker – både förfalskarnas och avslöjarnas.

Det är både lätt och svårt att välja pedagogiska exempel i boken. Ett tycks mig dock omöjligt att gå förbi – ”Sions Visers protokoll”. Vad jag kan förstå är detta en av den sentida antisemitismens starkaste grunder. Också intelligenta personer med antisemitiska sympatier – det finns beklagligt nog sådana människor också – har med förtjusning tagit till sig de falska protokollen. Protokollen, som dök upp i början av 1900-talet, utgav sig för att avslöja en judisk konspiration med syfte att skapa ett judiskt världsherravälde. Först skulle statsbildningarna upplösas genom olika slags intriger. Sedan skulle folket disciplineras genom våld och indoktrinering och judarna överta makten och härligheten. Det kan sägas vara paradoxalt att detta mönster för maktövertagande och bevarande är det samma som både kommunister och nazister så framgångsrikt tillämpade.

Enligt Carlsson skulle de falska protokollen kunna härledas till en stridsskrift mot Napoleon III av en Maurice Joly 1864. Ursprunget har alltså ingenting med judarna att göra. ”Protokollen” är trots talrika avslöjanden och tvivel antisemitiskt funktionella. Bl.a. har de kommit till användning i den bittra kampen mellan araber och israeler, vilket pinsamt nog verifierades 1985 genom en arabisk utställning på Historiska museet i Stockholm. I samband med utställningen salufördes lämplig litteratur – såsom Sions Visers protokoll!

En fråga som Carlsson inte närmare går in på är i vilka sammanhang dessa ”protokoll” förekommer och vilka effekter de har. Sprider de verkligen en antisemitism eller har de i första hand en bekräftande funktion? Jag misstänker det senare.

Som Carlsson ofta framhäver är det både sorgligt och märkligt hur de historiska lögnerna lyckas återuppstå

efter avrättningarna och leva vidare. Ett exempel bland otaliga är förfalskningen av Helgeandsbeslutet i juni 1281 i Magnus Ladulås tid på en herredag som aldrig hållits. Dokumentet förefaller ha tillkommit 1586 och avslöjades flera gånger. Det handlar om konfiskering av praktiskt taget all egendom till staten – såsom vatten. Det falska dokumentet återopades bl.a. i samband med 1697 års kvarnkommissions skattläggningar, men i vattenrättsliga diskussioner lär det ännu på 1920-talet ”ha återopats på fullt allvar!”.

Förfalskningar har långt ifrån alltid tillkommit i ont syfte. En del kan vara oerhört konstruktiva och därtill ha ett ädelt syfte. Om detta vittnar Václav Hankas insatser, av Carlsson beskrivna i avsnitten ”Drömfyndet i Böhmen” och ”Ödesdramat i Prag”. Det begynnande 1800-talet var nationalismens tidevarv. Märkligt nog föreföll det tjeckiska folket sakna både historia och gammal folklöre. Men år 1817 gjorde den unge journalisten och forskaren Václav Hanka ett märkligt fynd. Bakom pilar från husiterkrigen i ett kyrktorn påträffade han ett antal pergamentblad med böhmisk text, bl.a. sex dikter om tjeckernas kamp mot Karl den store – nationalistiskt gefundenes Fressen. Hanka daterade fyndet till 1200-talet. Nästa år – 1818 – påträffades en nygamal handskrift i ett herrgårdsarkiv – fyndplatserna borde vara både spektakulära och någorlunda trovärdiga. Det nya fyndet kunde dateras till 800–900-talet och visade sig vara en medeltidsdikt med folksagomotiv. Den belyste också forntida samhälls- och rättsförhållanden. Under ett par decennier tillkom ytterligare dokument av vikt för den tjeckiska självkänslan, bl.a. en handling som visade att Pragdomen ingalunda var uppförd av en tysk byggmästare.

Under Hankas ledning skapade en grupp skickliga specialister den tjeckiska forntiden i början av 1800-talet. Entusiasmen var stor bland tjeckerna, men också lärde utanför Prag övertygades om fyndens äkthet och värde, bl.a. Goethe och Jacob Grimm.

Redan på 1820-talet började emellertid de falska dokumenten ifrågasättas, bl.a. av Joseph Dobrovsky som varit Hankas lärare. Resultatet blev att Dobrovsky antydde ha blivit rubbad. Flera avslöjanden kom från de mest skilda håll. En redaktör David Kuh skrev om den sensationella medeltida böhmiska skrivarskolan att den snarare var en ”nyböhmisk förfalskarskola”, vilket ledde till åtal och fällande dom i Prag.

De tjeckiska kritikerna betraktades som landsförrädare och bemöttes därefter. Så förhöll det sig ännu mot 1800-talets slut när en rad experter äntligen tog itu med

förfalskningarna. Då var äktheten redan ett skämt inom den tyska forskningen – vilket säkert inte gjorde det lättare för de tjeckiska sanningssägarna. Carlsson sammanfattar det sålunda: ”Kritikerna hånades, skändades, hotades, förföljdes och knäcktes i några fall: en drevs i döden, en blev nervsjuk.” Sådant straff var de förtjänta av som ifrågasatte en folksjäl.

Det ska tilläggas att Václavplatsen i Prag inte är uppkallad efter Václav Hanka. Men Nationalmuseet var hans arbetsplats. Hans skapelse betraktas numera inte ens som levande historia. Men jag har en misstanke om att hans förfalskade historia kan ha betytt mycket för utvecklandet av den tjeckiska identitetskänslan. I så fall var det en kreativ lögn Hanka presterade.

Det finns många andra exempel på förfalskning och godtrogenhet, t.ex. när Herbert Tingsten accepterade fantasin att Oskar II 1904 skulle ha erbjudit sig att solidariser sig med Turkiet mot Ryssland och därtill vara beredd att ställa upp med ”en välutrustad och välövad armé på 310 000 man för att återerövra Finland”.

Den finske titulärprofessorn Carl Öhmans falsarier om Strindberg och teatern – Öhman hittade bl.a. Strindbergsbrev bland dotterns Barbiedockor! – pågick i decennier. De fick sin upplösning först 1996. Med all rätt förundrar sig Carlsson över att ett sådant bedrägeri kunde äga rum så länge i det akademiska samhället. Men kanske borde man inte bli så förvånad. Litet då och då avslöjas ju forskare som förfalskare och skojare. Säkert sker mycket mer i den vägen än vi nånsin får skåda. I den akademiska världen är man ju skyddad av förväntningen på objektivitet och ärlighet.

Carlsson kommer in på temat dagböcker, givetvis både Hitlers och Anne Franks. Men jag ska avslutningsvis utgå från ett omdöme om mindre spektakulära dokument. ”Överhuvudtaget är jag kritisk mot flera äldre, även av modern forskning gouterade dagboks- och memoarutgåvor om vårt 1700-tal.” Här sätter han i förbifarten fingret på en öm punkt i mitt tycke. Som etnolog har man tidigt fått sig itutat att man arbetar med ett dubiöst material, nämligen muntliga källor. Oral History har inte haft det lätt i det svenska historikersamhället. Sällan möter man en svensk historiker på de internationella Oral History-konferenserna. Inom ämnet historia är det fortfarande den tryckta texten som gäller – på vissa undantag när. Efter att ha tagit del av Carlssons fylliga och väldokumenterade falsarieredovisning är det inte utan att jag som etnolog känner en viss beundran för våra historiker. Hur vågar de?

Sven B. Ek, Göteborg

Ulf Sörenson: *Rosenbad – huset som spegel*. Monografier utgivna av Stockholms stad nr 156, Stockholmia Förlag, Stockholm 2001. 263 s., ill. ISBN 91-7031-113-7.

Regeringens högkvarter Rosenbad, beläget ett stenkast från Riksdagshuset i Stockholm, har återigen blivit föremål för en monografi. Den här gången är det Ulf Sörenson, vår främste kännare av arkitekten Ferdinand Boberg, som fått i uppdrag av Statens fastighetsverk att skildra Rosenbads bebyggelsehistoria. Det nuvarande regeringskansliet upptar ett helt kvarter, vars historia sträcker sig flera hundra år tillbaka i tiden. Namnet Rosenbad härrör från det badhus som lät uppföras av badmästare Thiel år 1681 och snart blev mycket välbesökt av stadens invånare. Under en stor del av 1700- och 1800-talen dominerades kvarteret av adelns privatpalats, såsom det Bondeska palatset och det Hildebrandska huset. Kring föregående sekelskifte var det bankväsendet som lät bebygga kvarteret med påkostade bankpalats, som slutligen trängde ut de kvarvarande adliga bostadshusen. Eller uttryckt med Sörensons egna ord: ”Detta är berättelsen om ett kvarter och ett huskomplex som efter att ha legat i den medeltida stadens utkant blivit maktens boning och demokratins centrum. Huset som spegel av människan och tiden” (s. 16).

Arkitekterna Ferdinand Boberg, Gustaf Wickman och Aron Johansson – kurskamrater vid Konstakademiens byggnadsskola och sedermera konkurrenter – som skapade de idag befinliga husen utgör tyngdpunkten i Sörensons skildring. Louis Sullivan, förnyaren av amerikansk byggnadskonst under slutet av 1800-talet, utgjorde en viktig inspiration för många av sekelskiftets arkitekter. Hans ord ”varje byggnad du ser är bilden av en människa du inte ser” är bokens motto som genomsyrar hela framställningen. Kvarterets bebyggelsehistoria varvas med porträtt av ovan nämnda arkitekter och ger mot bakgrund av den samtida arkitekturdebatten en inträngande bild av såväl upphovsmännen och den tid de verkade i som framväxten av det nuvarande regeringskansliet. Byggnaderna speglar epokens strävan efter en modern arkitektur tolkad genom tre olika konstnärstemperament, alla tydligt påverkade av sina långa studieresor på kontinenten: egensinnig art nouveau med orientaliska stråk i Bobergs Rosenbad, jugendbarock och influenser från USA i Wickmans Skånes enskilda bank och element från florentinska renässanspalats i Johanssons sparbankshus. Målsättningen var att lämna 1800-talets slentrianmässiga kopierande av historiska